

FOGLALKOZTATÁSI POLITIKÁNK EGYES SZEMPONTJAI¹

A gazdaságpolitika eredményességét többek között az emberi tényező teljesebb kihasználásában elért eredményekkel is mérjük, főleg olyan helyzetben, amikor jelentős a munkanélküliek száma. Ha pedig azt az ismert tényt is megemlítjük, hogy ezzel egyidőben állandóan növekszik a munkaviszonyban levők száma, akkor könnyebben megértjük a foglalkoztatásunkkal kapcsolatos kérdések összetettségét.

Az utóbbi évtized — különösen pedig az 1965. évi reformtól eltelt időszak — növekvő munkanélküliségének az okait elemezve a háború utáni időszak foglalkoztatási politikájából, valamint a gazdasági fejlődés eddigi eredményeiből kell kiindulnunk. A reform előtti időszakot a fokozódó foglalkoztatás jellemzi, ami a termelés extenzív növekedése mellett a munkatermelékenység lassú növekedéséhez vezetett. Az új gazdasági intézkedések kedvezőbb viszonyokat igényeltek a foglalkoztatottak száma és a termelési folyamat valódi szükségletei között. Ez egyben szakítást jelentett a fokozott foglalkoztatás politikájával, aminek következtében megállapodott, 1966 és 1969 között pedig csökkent a foglalkoztatottak száma. Ezt a folyamatot csak 1970 óta sikerült leküzdeni, amikor bekövetkezett az anyagi termelés viszonylag nagyarányú növekedése.

Ebben a fejlődési időszakban gyakorolt nagyobb hatást a demográfiai tényező a foglalkoztatásra, illetve 1965—1970-ig növekedett legjobban a munkaképes lakosság száma. A munkaképes lakosság létszámnövekedésére a háborút követő évek viszonylag magas születésszámának és a lakosság kor szerinti összetételének a megváltozása következtében került sor.

Ha tekintetbe vesszük a lakosságnak a mezőgazdaságból való elszívár-gását, akkor érthetőbbé válik, hogy a munkanélküliség miért éppen az 1966—1970-es időszakban érte el csúcspontját.

Hazánk dolgozóinak a területi és ágazati mozgékonyága olyan tényező, amely szintén kihat a munkanélküliség lassú csökkenésére. Ez pedig a foglalkozások vidékenkénti hiányában, illetve a rokonfoglalkozások-

nak a más területeken jelentkező egyidejű hiányában nyilvánul meg. A helyi elszigeteltség, a nyelvi akadályok, a szülőföldről való kötődés, különösen pedig határaink nyitottsága járul hozzá ahhoz, hogy dolgozóink nem eléggé mozgékonyak határainkon belül, de ugyanakkor ez serkentőleg hat a külföldi munkavállalásra.

Azokban az években, amikor a munkanélküliek száma hirtelen felfszökött, ennek a helyzetnek a leküzdésére nem gyakoroltak jelentősebb hatást a munkaközvetítők. Mivel nem tartottak fenn megfelelő kapcsolatokat, és függetlenül egymástól, hosszú távlatú tervek nélkül működtek, így megnehezült a munkanélküliség kérdésének gyors és hatékony megoldása is.

Minden bizonnyal akadnának még olyan tényezők, amelyek előfeltételei a munkanélküliség megjelenésének és kialakulásának, de úgy tűnik, hogy visszavezethetők lennének a gazdasági növekedés megvalósult mértékére, ami végső soron a munkaképes lakosság foglalkoztatási lehetőségét is meghatározza. A másik tényező az az állandó átalakulási folyamat, amely a mezőgazdaságból az iparba, a falvakból a városba való átáramlást hozta magával, és napjainkban már olyan mértéket öltött, hogy függetlenné vált az anyagi termelés nyújtotta lehetőségektől. Ennek a tényezőnek a hatása, a demográfiai változásokkal együtt, igen gyakran lehetetlenné tette az elért eredmények áttekintését, valamint azt, hogy jelentősebb változásra kerüljön sor a munkanélküliek létszámát illetően.

Manapság nyilvánvaló, hogy jelentős munkaerő-felesleggel rendelkezünk és ugyanakkor nagy „tőkehiányban” szenvedünk. Súlyosbító körülmény, hogy ez a két jelenség tartós jellegű, azaz a termelés alapvető tényezőinek a hosszabb időn át tartó aránytalan megoszlása. Ezek szerint a munkanélküliség sürgető kérdésének megoldását is idejében a megfelelő keretek közé kell szorítani és pontosan meghatározni, összekapcsolni a tervezett intézkedéseket.

A munkanélküliség abszolút növekedését mint alapvető társadalmi problémát, feltétlenül lokalizálni kell, ha már nem lehet lényegesen csökkenteni a munkanélküliek számát, bár azok a szerkezeti változások sem mellékesek, amelyek a munkanélküliek körében mennek végbe.

A háború utáni években szinte fel sem vetődött annak gondolata, hogy milyen hatással lehet a munkalehetőség a többi társadalmi tényezőre és a gazdasági fejlődésre. Az 1952-től 1960-ig tartó időszak sem hozott lényeges változást a munkanélküliség alakulásában. Igaz ugyan, hogy abszolút növekedést mutat, de nem ölt aggasztó méreteket, mert vele párhuzamosan, gyorsított ütemben növekedik a foglalkoztatottak száma is. 1960-tól a munkanélküliség alakulása új formákat ölt, különösen 1965-től, amikor kezdetét veszi a gazdasági és társadalmi reform.

Ebben az időszakban rohamosan nő a munkanélküliek száma, de egyre többen vállalnak munkát külföldön is.

A munkanélküliek egy része nem is jelentkezik a munkaközvetítőben, mert úgy véli, hogy úgy sem sikerül munkát kapnia, az adatokból mégis

kitűnik, hogy az utóbbi évtizedben megkétszereződött a munkanélküliek száma.² Különösen az első alkalommal munkát kereső, szakképzett munkások létszáma növekedett meg.

Nem szabad azonban szem elől téveszteni azt sem, hogy a nem dolgozóknak több mint 50 százaléka nő, a szakképzetlen munkanélküliek részaránya pedig a jelentős létszámcsökkenés ellenére is eléri a kétharmadot. Abszolút értelemben tehát többnyire a szakképzetlenek szeretnének elhelyezkedni. A nők úgyszintén nehezen jutnak munkához, illetve körükben nagyobb a munkanélküliség. A növekvő munkanélküliségen belül szembeötlő a szakképzettek számának emelkedése is. Ugyancsak jelentős növekedést mutat az először munkát keresők száma. Ebbe a csoportba többnyire fiatalok tartoznak, akik a fokozódó elhelyezkedési harcban mind nehezebben jutnak hozzá a várva várt munkahelyhez.³

A társadalmi gond nagyságát igazolja az is, hogy a munkát keresők 88 százaléka nem idősebb 39 évesnél. Jellemző, hogy a munkanélküliek 40 százaléka már korábban munkaviszonyban volt.

Az elhelyezkedés időtartama a különböző foglalkozások iránti kereslettől és kínálattól, de időnként gazdaságon kívüli tényezőktől is függ. Amennyiben az egyéves várakozást tekintjük természetesnek, akkor a jelenlegi helyzetről megállapíthatjuk, hogy 1977 végén a 717 ezer munkanélküli közül 136 ezren várakoztak egytől két évig. Két-három évet 80 ezer, három évnél többet körülbelül 93 ezren várakoztak.

Azonban ha figyelembe vesszük a betöltetlen munkahelyek és a kiegészítő munkával foglalkozók számát, akkor megállapítható, hogy számuk meghaladja a munkanélküliekét. Természetesen a munkanélküliek képzettségére és foglalkozására, valamint a munkaszervezetek követelményeire való tekintettel foglalkoztatásuk nem oldható meg egyszeriben. A munkanélküliség felszámolása nem megy simán, gyors és hatékony megoldások nem várhatók. Ezeket sokkal szélesebb körben kell keresnünk, ahol a termelőerők anyagi fejlődésének az üteme és az annak megfelelő termelési viszonyok a döntő tényezők.

Ennek következtében a munkához való alkotmányos jog gyakorlása, azaz a munkahely biztosítása jelenleg még hosszú távlatú. A teljes foglalkoztatottságot — bár társadalmunk elsődleges céljai közé tartozik — nem tekinthetjük mindentől független célnak, nem ragadhatjuk ki a társadalmi, gazdasági és öngazgatási fejlődés egészéből.

Hazánk háború utáni gazdasági fejlődése a foglalkoztatás gyors növekedésével járt, noha bizonyos időszakokban lelassult ez a folyamat. A munkaerő fokozott kihasználásán alapuló gyors iparosítás lehetővé tette a mezőgazdaságban dolgozóknak az iparba és a többi tevékenységi ágba való bevonását. A statisztikai kimutatások szerint 1939-hez viszonyítva az összlakosság foglalkoztatottsági aránya hat százalékról 23 százalékra emelkedett 1976-ra.

A foglalkoztatottak számának gyarapodásával azonban a munkanélküliség is fokozódott. Ez az ellentmondás azzal magyarázható, hogy a fokozott ütemű foglalkoztatási körülmények között — amikor sok új

munkahelyet nyitnak — fokozott elhelyezkedési törekvést mutat a lakosságnak az a része is, amelyik korábban nem igyekezett a társadalmi szektorban elhelyezkedni.

Mindenekelőtt a falusi, a mezőgazdaságban dolgozó nagy számú munkaképes lakosság fokozott eláramlásáról van szó, amely más tevékenységi területen szeretne dolgozni, arra számítva, hogy előnyösebb helyzetbe kerül, mintha a mezőgazdaságban maradna és a saját földjét művelné.

Köztársaságaink és tartományaink háború utáni foglalkoztatottságának az alakulását elemezve kiderül, hogy az új munkahelyek megnyitása az egyik legdinamikusabb tényező volt. A foglalkoztatottság különbözőképpen oszlott meg, de mindenütt magas növekedési százalékat ért el. Így például 1952-ben Crna Gorában és Macedóniában csak minden tizenegyedik lakos volt munkaviszonyban, 1975-ben pedig már minden ötödik. Tartományunk mindkét említett évben magasabb foglalkoztatási szinttel rendelkezett az országos átlagnál. A jugoszláv átlagot Szlovénia és Horvátország jóval meghaladják.

Amennyiben a foglalkoztatottság növekedését az új munkahelyek megnyitásához szükséges pénzeszközök szempontjából vizsgáljuk, akkor csakhamar megállapíthatjuk, hogy az új munkahelyek megnyitása nagy pénzügyi befektetést igényel. Az 1952—1965 közötti időszakban az újonnan alkalmazott dolgozónkénti átlagos befektetés hazánkban 110 ezer dinár volt, az 1965—1975 közötti évtizedben pedig 540 ezer, azaz körülbelül az ötszöröse.⁴ Noha természetes, hogy a munkahelyek ára növekszik, többek között a fokozódó műszaki fejlődés és a munkahelyek felszerelése miatt, ez a növekedés mégsem írható egyértelműen a technológia számlájára. Az ilyen jelenségek lelassítják a foglalkoztatottság lehetséges növekedési ütemét, mivel egy olyan tényező kerül előtérbe, ami egyébként nálunk hosszú időn át hiányos. Ugyanakkor nincs kellően ösztönözve az újratermelési folyamat másik két összetevőjének a felhasználása.

Az 1965. évi gazdasági reform intézkedéseit követően megállapodott az új munkahelyek nyitása. Azonban ez az időszak csak rövid ideig tartott, és így már 1970-től gyors növekedés következett be, minden téren.⁵ A foglalkoztatottság növekedési mutatója Jugoszláviában az 1970—1976 közötti időszakban magas, elérte a 127,9-et. Ebben az időszakban Vajdaságban volt a legkisebb a foglalkoztatás növekedési mutatója (122,3), a foglalkoztatottság legnagyobb növekedését pedig Kosovón jegyezték fel, ahol a mutatószám 143,8 volt. Jellemző, hogy a többi gazdaságilag fejletlen vidékünk is nagy növekedést mutat.

Ha az 1976. évi foglalkoztatottsági szintet vizsgálva az országos értéket 100,0-nak vesszük, akkor kitérnek, hogy a területi különbségek rendkívül nagyok. A legalacsonyabb érték 43,6 (Kosovo), a legmagasabb pedig 170,3 (Szlovénia). A két szélső érték között találjuk a többi országrészt, amelyek közül egyedül Horvátország (115,6) és Vajdaság (109,5) emelkedik a jugoszláv átlag fölé. A többi terület, az 1976. évi foglalkoztatási arányt illetően elmarad az átlag mögött.

A foglalkoztatottaknak a munkaképes lakosságon belüli számaránya⁶ 1976-ban jelentős eltérést mutat az egyes köztársaságok és tartományok között. A kosovói 53,7-től a szlovéniai 172,9-ig emelkedik a vonulat. Horvátország és Vajdaság az országos átlag felett van, a többi vidék viszont lényegesen alatta.

A foglalkoztatottaknak az aktív lakosságon belüli 1976-os részaránya egyértelműen arra utal, hogy a különbségek csökkennek. Ha a JSZSZK középértékét 100,0-nak vesszük, akkor a felső és az alsó határos Szlovéniát (150,9) és Kosovót (73,4) találjuk. Horvátország és Vajdaság mellett Crna Gora is meghaladja az országos átlagot. Mindenesetre ez a mutató többnyire a vidék fejlettségének a szerkezetéről, a lakosság foglalkoztatásának a helyéről és tevékenységéről vall, és kevésbé alkalmas a foglalkoztatottság értékelésére.

A lakosság regionális foglalkoztatottságának az értékelésekor a legteljesebb képet a foglalkoztatottaknak a munkaképes lakossághoz viszonyított százalékaránya alapján kapjuk meg, mivel ebben az esetben a demográfiai tényező hatása ki van rekesztve, és így a lakosság foglalkoztatásának az elemzése útján a fejlettségi szintkülönbségről szerzett adatok többnyire az adott terület társadalmi és gazdasági fejlettségének a különbözőségeiből erednek.

1976-ban Jugoszláviában a foglalkoztatottak részaránya a munkaképes lakosságon belül 35,9 százalék volt. Ettől kedvezőbb helyzetben van Szlovénia (62,0), Horvátország (40,7) és Vajdaság (37,5), míg a többi országrész jóval alacsonyabb szinten van; utolsó Kosovo 19,3 százalékkal.

Az eddigi gazdasági fejlődés kétségkívül a termelőerők anyagi fejlődésének és a befektetéseknek az eredménye, bár nyilvánvaló, hogy az emberi tényező is hozzájárult általános gazdasági fejlődésünkhöz. A mai fejlődést már — sokkal inkább, mint az eddigiek során — az emberi tényező feltételezi, amely előfeltételévé válik a további gazdasági fejlődésnek. Ahhoz, hogy bekapcsolódjunk a korszerű termelési folyamatokba, az általános gazdasági fejlettségi szint mellett lényeges szerepet kell kapnia a tudományos és műszaki eredményeket valóra váltó szakkadereknek is.

A gazdasági fejlettség és a foglalkoztatottság okozati összefüggésben van, s ebben döntő szerepet játszik a foglalkoztatottság növekedését meghatározó gazdasági fejlődés üteme. Azonban a foglalkoztatás sem passzív tényezője ennek a kölcsönös kapcsolatnak, mivel szintjétől függ a gazdasági fejlődés mértéke, amelyre természetesen más tényezők is hatással vannak.

A háború utáni időszakban hazánk gazdasági fejlődése gyors ütemű volt, amit a foglalkoztatottság alakulásából is megállapíthatunk. Bizonyos időközökben alacsonyabb növekedés, sőt visszaesés is jellemezte, de egészében ez nem változtatott rajta.

A gazdaság növekedése és a foglalkoztatottság fokozódása elsősorban egy közös tényezőtől, az új befektetésektől függ. Ezért semmiképpen

sem szabad szem elől téveszteni a befektetések szelektív jellegét, mert attól függ leginkább a gazdaság szerkezetének az alakulása és ezáltal a foglalkoztatottság mértéke és szintje.

A háború utáni időszak lehetővé teszi, hogy egészen pontosan kimutassuk általános jellemvonásait. Az első időszak a hatvanas évekig tartott, amit röviden úgy jellemezhetünk, hogy a nagy pénzügyi befektetések és a termelés gyors növekedésének az időszaka volt, amivel egyidőben nagyarányú növekedést mutatott a foglalkoztatottság. Ki kell emelnünk, hogy a demográfiai tényezőnek a foglalkoztatottságra gyakorolt hatása kevésbé volt érzékelhető, mint a következő időszakban.

A második időszakot többnyire az új befektetések viszonylagos csökkenése, a termelés növekedésének a mérséklődése és ezzel párhuzamosan a foglalkoztatás lassulása jellemezte. Mivel a népszaporulat folytán megnövekedett a munkaképes és az aktív lakosság száma, így érzékenyen megnövekedett a munkanélküliek száma is. 1965-től egyre nagyobb szerepet kapott a külföldi munkavállalás, ami úgy tűnik, elérte a csúcspontját és visszaesést mutat.

A jövőben mindenekelőtt arra kell törekedni, hogy az új befektetésekkel, a meglévő erőforrások és a foglalkoztatottak optimális igénybe vételével minél jobban fokozzuk az anyagi termelés növekedését, ami végső soron meghatározza az újonnan foglalkoztatottak számát és a foglalkoztatás ütemét.

Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a további fejlődés kölcsönhatásának lesz kitéve: az új létesítményeknek és a növekvő foglalkoztatásnak, valamint a meglévő kapacitások jobb kihasználásának, a munkatermelékenység állandó növelésének és a foglalkoztatottak jobb igénybevételeinek.

Fordította *Hornok Ferenc*

Jegyzetek

- ¹ Írásunk annak a tanulmánynak a módosított változata, amelyet a szerző a JSZSZK gazdasági intézeteinek konzorciuma által adott közre — Gazdasági rendszer (projektum).
- ² 1967-ben például 292 ezer munkanélküli volt, 1977-ben pedig 717 ezer. Forrás: SRJ — 78., Belgrád, 130. old.
- ³ Mindenesetre egy részük kizárólag meghatározott munkahelyen szeretne dolgozni, tehát nem mondhatjuk, hogy nincsenek meg a létfenntartáshoz szükséges eszközei.
- ⁴ Dr. J. Goić: Razvoj i strukturne promjene regiona Jugoslavije, Direktor c. folyóirat, 1977, 4. sz., 14. old.
- ⁵ Az adatokat az országos statisztikai évkönyvek alapján számoltuk ki.
- ⁶ Úgy tűnik, hogy ez a mutatószám a foglalkoztatottság regionális cseréjének az értékelésére a legalkalmasabb.

Rezime

Neki aspekti politike zaposlenosti i zapošljavanja u nas

Politika zaposlenosti i zapošljavanja u nas uvek je ulazio u prioritetne ciljeve koje naše društvo želi što pre da ostvari. Profesor dr. Jovan Miljuš u socijalističkom razvoju Jugoslavije uočava dva perioda. Prvi, posleratni period je trajao do 60-tih godina, i bio je interval visokih investicionih ulaganja, brzog porasta proizvodnje uz istovremeno visoke stope rasta zaposlenosti. U drugom periodu relativno je smanjen intenzitet novih ulaganja, sporiji je rast proizvodnje, prema tome i zaposlenosti. Usled prirasta radno sposobnog stanovništva porastao je i broj nepozoslenih lica. Karakteristično je, da se među nezaposlenim nalazi skoro 40% radnika koji su ranije bili u radnom odnosu. Poznato je i to, da se jedan deo nezaposlenih ne prijavljuje, jer smatra da neće uspeti dobiti posao. Pored toga broj nezaposlenih u poslednjoj deceniji uvećao za više od dva puta. Krajem 1977. godine od ukupno 717.000 nezaposlenih na posao čekalo između jedne i dve godine 136.000 lica. Između dve i tri godine je čekalo 80.000, a preko tri godine oko 93.000 lica.

U narednom periodu — po piscu teksta — treba nastojati da se putem novih investicija, optimalnim korišćenjem kapaciteta i zaposlenih ostvari što viši rast materijalne proizvodnje, koji u svom domenu opredeljuje obim i dinamiku zaposlenosti.

Zusammenfassung

Einige Aussichten der Beschäftigungspolitik und der Beschäftigung bei uns

Bei uns, war die Beschäftigungspolitik und die Beschäftigung eines der Ziele, das mit Vorrecht eingestuft wurde und das unsere Gesellschaft je eher zu verwirklichen wollte. Professor Dr. Miljuš unterscheidet zwei Perioden in unserer Entwicklung. Das erste, Nachkriegszeitraum, dauerte bis in die sechziger Jahre und war eine Zeit hoher Investitionsanlagen; schnelles Wachstum der Produktion und gleichzeitig auch des schnellen Wachstums des Beschäftigungsgrades. In der zweiten Periode ist das Investitionstempo, sowie auch der Beschleunigung des Wachstums und des Beschäftigungsgrades langsamer geworden. Nachdem die Zahl der arbeitsfähigen Einwohner weiter gewachsen ist, wächst die Zahl der Arbeitslosen in diesem Zeitraum. Es ist zu bemerken, dass zwischen den Arbeitslosen etwa 40% früher schon im Arbeitsverhältniss gewesen ist. Es ist auch bekannt, dass sich ein Teil der Arbeitslosen nicht anmeldet, da er glaubt keine Arbeit bekommen zu können. Die Zahl der Arbeitslosen hat sich im letzten Jahrzehnt etwa verdoppelt. Ende des Jahres 1977 hat von insgesamt 717.000 Arbeitslosen, 136.000 schon ein bis zwei Jahre; 80.000 zwei bis drei Jahre und etwa 93.000 über drei Jahre auf irgendein Arbeitsplatz gewartet hat.

Im nächsten Zeitraum soll — laut den Worten des Verfassers durch neue Investitionen, jedoch bei optimaler Auswertung der Kapazität und Arbeiter, ein schnelleres Wachstum der Produktion erlangt werden, das an und für sich das Volumen und die Dynamik der Beschäftigung, erhöht.